

ELS CAMINS ÀRABS DE LA MUNTANYA I LA MARINA ALACANTINES I UNA HIPÒTESI SOBRE EL NOM D'ALCOI

María Jesús RUBIERA I MATA

El vell camí ibèric, després romà i àrab, que baixava dels Pirineus al llarg de la costa mediterrània per a unir Roma amb la Bètica, l'anomenat Camí d'Anníbal, Via Augusta, el *Balat*, segons les èpoques, en arribar a l'actual província d'Alacant es trobava amb una barrera infranquejable: la Muntanya alacantina, i cercava el camí interior al Mediterrani, des de Xàtiva, per la Costera a la vall del Vinalopó. D'aquesta manera, durant molts segles l'Alcoià i la seua Marina van ser una mena d'illa perquè la seua eixida més important va ser a través dels camins de la mar¹.

De totes maneres és evident que hi hauria uns camins terrestres encara que foren difícils. En aquest treball no intentarem cercar-los des del punt de vista geogràfic sinó des del punt de vista toponímic, és a dir, utilitzant la toponímia com una font per a la geografia històrica, mètode que hem utilitzat sovint en els nostres estudis sobre el Xarc al-Andalus².

La base del nostre mètode és l'estudi dels noms viaris hispanoàrabs documentats en les fonts àrabs i en la toponímia hispànica: noms diversos del camí segons la seua naturalesa: calçades o camins empedrats, carrerades, sendes i també les parades i fondes del camí. Sols enumerarem ací els que van deixar empremta en la toponímia del País Valencià: Albalat ('camí empedrat'); Seca ('carrilada'); Almohaja ('calçada'); al-Masrof ('camí'); Cirat ('senda'); Massanasa, Massamagrell, Massanet (topònims compostos amb *manzil*, 'parador' i un cognom: el de l'hostaler); Alberit i Alberic ('posta') etc.³ A aquesta toponímia podem afegir uns altres noms de llocs viaris pre-àrabs, llatins, com Llosa, Biar —possiblement un 'vial'—, etc.

Així el camí que anava de la romanitzada i arabitzada Dènia cap a la Marina Baixa, possiblement passava per Ondara, Pedreguer i la Llosa de Camacho —un topònim viari romà— cap a Parcent per a entrar a la Marina Baixa pel Coll de Rates i passar per Tàrbena, també topònim viari romà.

(1) María Jesús Rubiera Villena en *las calzadas romana y árabe*, Alacant, 1985.

(2) Per exemple: María Jesús Rubiera i Mikel de Epalza *El noms àrabs de Benidorm i la seua comarca*, Alacant, 1985.

(3) Vegeu els treballs ja mencionats i també: María Jesús Rubiera Mata «El vocablo árabe "Sikka" en su acepción de vía y sus posibles arabismos en la toponímia hispànica: Aceca, Seca y Villa Seca» *Sharq Al-Andalus. Estudios Arabes*, 3 (1986), pp. 129-132.

La presència de dos topònims de naturalesa viària en el terme de Sant Joan, Loixa, una possible 'llosa' romana, i Mansaneta, de un possible *Manzil as-Sanad* 'parador de la costera' popularment associat al nom de poma en castellà, oferia la possibilitat d'un camí empedrat procedent d'Alacant o de la ibèrica Lucentum. Ara bé el problema és on conduïa aquest camí, i l'única resposta possible és a Xixona, lloc de nom pre-àrab i documentat en textos àrabs.

El possible camí entre Alacant i Xixona, al llarg de la vall del riu de Montnegre o Verd, sembla estar confirmat pel topònim Albalat, nom d'una partida de Xixona que hui és travessada per la carretera nacional. Aquest camí empedrat o calçada, segurament romà i, sens dubte, també àrab, podria ser un dels passos entre la planura de l'Alacantí i la Muntanya, ja que no era possible traçar el camí com ara pel moderníssim port de la Carrasqueta. En canvi, la toponímia ens mostra un traçat més clar cap a la Torre de les Mançanes. L'etimologia d'aquest nom com el de Mansaneta, procedeix de un *manzil as-sanad* o 'parador de la costera', ja que en ambdós casos era molt difícil una etimologia a les *manzanas*, que és clar, aquí es diuen pomes. La situació d'aquest poble en una costera i la presència d'una torre —els paradors o posades del camí àrab i medieval estaven fortificats— semblen fer bona la hipòtesi.

Al nord de la Torre de les Mançanes hi ha una àmplia partida anomenada Alcoies que sembla un pas entre muntanyes i desemboca en la vall del riu Amadòrio. És a dir, unes *alcoies* que semblen ser «colls», com ho són també Alcoi i Juvalcoi.

La presència de l'article àrab *AL* amb aquest *COI* podria mostrar-nos un mossarabisme procedent del llatí *collis* amb una possible iodització, bé en la llengua mossàrab o bé en el mateix català. Hi ha altres exemples; *raspall* que com a nom comú té la variant eivissenca de *raspai* i com a topònim ofereix el mateix doblet: Lo Raspall, turonet entre Torreblanca i Alcalà de Xivert (Castelló) i Raspai, al costat de Pinós (Alacant)⁴.

El camí, després d'aquests colls baixaria per la vall de l'Amadòrio, ja transformat en senda o almenys utilitzat com a assagador o carrerada pels pastors i pel bestiar: i hi ha un Rafal Alt, és a dir, una 'pleta de dalt'⁵, al costat de l'Amadòrio, però sobretot hi ha un Salt de Galiana, que Coromines⁶ diu que és «assagador en el llenguatge dels pastors», topònim que documenta a Castella, a Catalunya i al País Valencià.

El camí arriba a Rellu on es conserva el topònim Albalat, de nou, amb la seua referència a calçada, i seguiria cap a Finestrat i arribaria per l'interior fins Altea, on hi ha, una altra vegada, un Albalat, i enllaçaria, després, amb el camí de la Marina Alta.

Aquest camí estava fortificat en època musulmana i serà la frontera viària de Jaume I amb els castells següents: Castalla, Biar, Xixona, Alarc (Sella), Finestrat, Torres, Polop, Altea i Tormo (Benidorm) com ja vam veure en el nostre llibre sobre *Els noms àrabs de Benidorm*⁷.

Amb la toponímia àrab hem traçat el camí transversal de la Marina. Més difícil és trobar el camí de comunicació de l'Alcoià i la resta del món. Possiblement hi hauria una comunicació amb el ramal de la Via Augusta de la vall de l'Alt Vinalopó per Agres cap a Bocairent, i un altre per Banyeres com sembla provar el topònim «Albaladello», diminutiu d'Al-Balat, que ha senyalat Llúcia Martín en aquest col·loqui.

La complexitat del relleu fa molt difícil trobar el camí medieval entre l'Alcoià i la Marina Baixa i, a més a més, tampoc hi ha topònims que ens donen una pista. La línia de castells com una possible frontera viària ens fa sospitar que el camí principal anava pel port de Confrides i la vall de Guadalest, Però aquesta hipòtesi no és toponímica sinó històrica i, per tant, no entra en aquest marc.

(4) Joan Coromines *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, s.v. «raspar».

(5) M. J. Rubiera «Rafals i raales; ravals y arrabales; reals y reales» *Sharq Al-Andalus. Estudios Arabes*, 1 (1984), pp. 117-122.

(6) Joan Coromines i J.A. Pascual *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico*, s.v. «Galiana».

(7) p. 34.